

*Зінаїда Священко,
доктор історичних наук, професор
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини*

США ТА ІДЕЯ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ

***Анотація.** У статті проаналізовано позицію США щодо ідеї створення об'єднаної Європи в контексті подій «холодної війни». Звертається увага на те, що протягом багатьох років після Другої світової війни просування європейської інтеграції було одним із важливих напрямків американської зовнішньої політики. Важлива роль у цьому процесі належала «плану Маршалла», який продемонстрував підтримку ідеї об'єднання Європи та змусив керівництво західноєвропейських країн замислитися про практичні кроки з їх реалізації, заручившись підтримкою Вашингтона. Особливу увагу акцентовано на діяльності НАТО, утворення якої було спільним проектом США та Європи. Ця організація настільки глобалізувала та поглибила економічні зв'язки країн, що вони стали нерозривними партнерами в найбільш серйозних сферах свого співробітництва. Це було запорукою тісного контакту та узгодження головних питань світового масштабу, що давало гарантії обом партнерам. Американці для перестрашування своїх інтересів почали звертатися до Європи з закликами про рівноправне партнерство, завідомо претендуючи на безперечне лідерство. Зроблено висновок про те, що відродження окремих європейських структур за допомогою США мало б поставити країни регіону в незаперечну залежність. А потім вже економічно сильна й інтегрована Західна Європа мала виконувати роль партнера для глобального політичного лідера – США, при цьому не претендуючи на рівноправне партнерство, розвиваючись у дозволені Америкою межах.*

***Ключові слова:** європейська інтеграція, «холодна війна», економічне відродження, атлантичне партнерство, зовнішньополітичний курс.*

З другої половини 1946 р. швидко зростає кількість прихильників єдиної Європи, які розглядали цю ідею як найкращу можливість досягти тривалого миру й економічного благополуччя. Крім того, до пошуку ефективних форм співпраці західноєвропейські держави спонукала економічна та політична необхідність конкурувати з СРСР та США, відносини між якими вступили в смугу «холодної війни». Певний час у політичних колах Західної Європи популярною була концепція «третьої сили» – об'єднання, яке б зайняло серединну позицію між США та СРСР.

Непрямолинійними й досить непростими, як і далеко не повною мірою осмисленими, були взаємовідносини США та Європи. Співробітництво між США та ЄС, як провідними міжнародними акторами, складає ядро міжнародної системи та визначає характер світових процесів як на глобальному рівні (забезпечення стабільності міжнародної системи, трансформація міжнародних економічних та валютно-кредитних відносин, інформаційна революція, вироблення шляхів подолання глобальних проблем людства), так і на регіональному (еволюція європейської регіональної системи).

Великий вплив процесів, що відбувалися в цей час, на зміст міжнародних відносин, а також геополітичні перспективи сучасної України, зумовлюють наукову та політичну актуальність теми дослідження.

У сучасній українській історіографії відсутні комплексні дослідження, присвячені позиції США щодо ідеї створення об'єднаної Європи. Інтереси вчених переважно концентруються на вивченні європейської інтеграції як важливого аспекту геополітики. У цьому плані варто згадати праці В.Копійки та Т.Шинкаренка [9; 10], В.Посельського [14], в яких розкрито історію становлення, зовнішню та внутрішню політику Європейського Союзу. Заслуговує на увагу дисертаційне дослідження Д.В.Ченчика, у третьому розділі якого частково проаналізовані підходи США до розв'язання повоєнних проблем, серед яких й ідея створення об'єднаної Європи [15]. Історіографію проблеми складають дослідження В.Вакулич [3] та А.Вахундової [4], які пишуть про відносини ЄС – США та перспективи поширення інтеграційного

процесу в Європі та Ю.Б. Гончар [6], яка аналізує внесок ЄС та США в організацію системи колективної безпеки та ін.

Метою дослідження є проаналізувати позицію США щодо ідеї створення об'єднаної Європи в контексті подій «холодної війни».

В умовах «холодної війни» головним ворогом США був СРСР, і боротьба між ними велася по двох напрямках: нові незалежні держави, що з'явилися в Африці, Азії, на Близькому Сході, вважалися «периферією» конфлікту, а центральною ареною «холодної війни» стала саме Європа [2, с. 217]. США, прагнучи не допустити поширення комуністичного впливу, приходять до думки про підтримку ідей єдиної Європи з метою консолідації західного табору перед обличчям радянської загрози.

Спочатку всі зусилля американців були зосереджені навколо економічного й політичного відродження європейських країн. Важлива роль у цьому процесі належала «плану Маршалла», викликаного до життя неможливістю самостійного подолання європейцями економічної кризи.

З метою покращення економічної ситуації в Європі державний секретар Дж.Маршалл у своїй промові в Гарвардському Університеті 5 червня 1947 р. закликав «велику кількість європейських держав, якщо не всіх» взяти участь у формуванні спільної програми економічного відновлення. У ході промови підкреслювалось, що ініціатива щодо економічного відновлення повинна була прийти саме з Європи [10, с. 74].

Уряди більшості європейських держав та уряд США мали різне бачення програми відновлення. Так, перші бажали існування програми відновлення з обмеженим елементом колективних дій, яка б відповідала їх суверенним вимогам і передбачала найбільшу ступінь національної самозабезпеченості та автономії. Натомість американський уряд бажав зміни образ Західної Європи в бік створення Сполучених Штатів Європи.

Головними завданнями визнавалися: сприяння індустріальному та агропромислому виробництву в країнах-учасниках; подальше відновлення та підтримка стабільності європейських валют, бюджетів та фінансів;

стимулювання зростання торгівлі між державами-учасниками та іншими державами за допомогою використання відповідних засобів, спрямованих на зменшення бар'єрів, які перешкоджають торгівлі.

При цьому стверджувалось, що послідовність надання допомоги США залежить від послідовності та безперервності підтримки співробітництва між державами-учасницями програми. У той же час, підвалинами цієї програми визнавались самопомога та взаємне співробітництво [13].

Ініціатива держсекретаря США продемонструвала підтримку ідей об'єднання Європи та змусила керівництво західноєвропейських країн замислитися про практичні кроки з їх реалізації, заручившись підтримкою Вашингтона.

Важливу роль зіграли й геополітичні чинники: почавшись у розпал «холодної війни», західноєвропейська інтеграція сприяла зміцненню позицій Західного табору на чолі зі США.

З часом, коли США оголосили себе ядерною державою, вони намагалися переконати європейських союзників у тому, що зобов'язання захищати європейський континент – це одна з головних стратегічних цілей зовнішньої політики американського уряду [2, с. 224].

Після того, як Радянський Союз отримав власну ядерну зброю, «холодна війна» в Європі розгорталася навколо головно питання: чи зможе Америка її захистити, і яку ціну заплатять європейські держави за ці послуги?

Для того щоб спростити своє завдання, США були зацікавлені в тому, щоб Європа стала об'єднаною та виступала як єдиний актор міжнародних відносин.

Американська стратегічна програма серед найважливіших тогочасних причин прискорення європейської інтеграції велику увагу звертала на потребу взаємного порозуміння між країнами, зокрема між Німеччиною та Францією. Важливу роль відігравала необхідність миру та безпеки. Нова Європа та країни, що входили до її складу, повинні були гарантувати, що більше ніколи не повториться жорстокість обох світових воєн. Спільне прийняття рішень мало стати перешкодою для появи нових конфліктів, а тісна політична та економічна

співпраця мали стати успішним бар'єром перед комунізмом, який набирив усе більших обертів.

Не менш важливими були сподівання на економічний розвиток та добробут. Співпраця в межах об'єднаної Європи мала дати їй мешканцям економічну стабільність та успіх. Утворення спільного ринку мало оптимізувати економічну діяльність та розвиток торгівлі в межах цілого континенту, а також впровадження вільного руху осіб, капіталу, товарів та послуг.

Зверталась увага й на утримання економічного та політичного значення й престижу на міжнародній арені. Європейці добре розуміли, що лише тісна співпраця в цих сферах допомогла б повернути їм владу, яку вони втратили [12, с. 100].

Хоча з часом США ставало все важче миритися зі зростаючим авторитетом Європи в системі тогочасних міжнародних відносин. Але з іншого боку, в умовах «холодної війни» євроінтеграція підтримувалася Сполученими Штатами як один з методів укріплення атлантичного партнерства [16, с. 137].

Важливим компонентом у зміцненні західного світу стало створення НАТО, що було спільним проектом США та Європи. Ця організація настільки глобалізувала та поглибила економічні зв'язки країн, що вони стали нерозривними партнерами в найбільш серйозних сферах свого співробітництва. Це було запорукою тісного контакту та узгодження головних питань світового масштабу, що давало гарантії обом партнерам. Американці для перестрашування своїх інтересів почали звертатися до Європи із закликами про рівноправне партнерство, завідомо претендуючи на безперечне лідерство [16, с. 156]. З іншого боку, відтепер, перебуваючи під захистом Вашингтона від радянської загрози, європейці могли зосередитися на розв'язанні внутрішніх проблем і планах більш глибокої кооперації своїх країн. Як вважає З.Бжезінський, «без НАТО Європа стала б не тільки вразливою, але й майже негайно політично розколотою» [11].

Що стосується позицій в цьому питанні провідних європейських країн, то, як відомо, вони були різними.

Франція розглядала європейське об'єднання як виклик США, але при цьому продовжувала вважати їх гарантом власної безпеки від можливої агресії СРСР з огляду на партнерство в НАТО [8, с. 164].

Німеччина на той час знаходилася в безвихідному становищі. ФРН змушена була підкоритися більшості та приєднатися в 1955 р. до блоку НАТО, який гарантував колективну безпеку, а інша – НДР, як відомо, знаходилася в повній радянській ізоляції від інтеграційних процесів [8, с. 187].

Післявоєнний період відзначався відносною пасивністю Великобританії та ігноруванням нею європейських інтеграційних процесів. На початку періоду «холодної війни» її повністю влаштовувало домінування США в НАТО. Це пояснюється тим, що багатосторонні взаємини Британії з неєвропейськими країнами були на той час досить стійкими та міцними, стосунки зі США відзначалися стабільністю та взаєморозумінням. Незважаючи на прогресуючий розпад колоніальної держави, колишні економічні та торгові зв'язки з колишніми складовими Британської імперії, зокрема Новою Зеландією, Австралією, розвивалися на повну силу [5].

В цій ситуації Сполучені Штати, ставши найсильнішою державою, якій Друга світова війна принесла не руйнування та стагнацію економіки, а значне економічне зростання, проаналізували дії та наміри західноєвропейських держав та почали виробляти нову стратегію.

Тогочасний президент Сполучених Штатів Америки Г.Трумен в одному зі своїх виступів підкреслив: «Північноатлантичний регіон, що представляє собою 15% світового населення та виробляє більше половини світового валового продукту, зобов'язаний сприяти полегшенню глобальних проблем. Для цього просто необхідно, щоб країни Європи та Америка спільно підходили до їхнього вирішення, об'єднавши зусилля та розробивши спеціальні інститути та процедури. Сполучені Штати з прихильністю розглядають різні варіанти

європейської інтеграції, прагнучи об'єктивності, делікатного нейтралітету та не висловлюючись з приводу того, якою повинна стати Європа» [7, с. 223].

Початком європейської інтеграції вважається 9 травня 1950 року. Саме тоді міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував створити спільний ринок вугільної та сталеливарної продукції Франції, ФРН та інших західноєвропейських країн. Однією з головних цілей плану стало примирення Франції та Німеччини, а також недопущення між ними війни у майбутньому. Найважливішим засобом досягнення цієї мети мав стати механізм управління та наднаціонального контролю над виробництвом і торгівлею стратегічною для військових потреб продукцією – вугіллям та сталлю. Контроль мав здійснюватись «вищим органом» (прообразом Європейської Комісії). На пропозиції Р.Шумана США відреагували надзвичайно позитивно.

Така позиція США пояснюється тим, що їм була необхідна реальна присутність у найважливішому в світі плацдармі – європейському континенті. Далі, використовуючи різноманітні засоби, США почали швидко поширювати свою гегемонію.

Особливо дієвою стає політика США щодо Європи на початку 1960-х рр., коли радником в адміністрації президента Дж.Кеннеді з питань національної безпеки стає Збігнев Бжезинський, один з найперспективніших помічників президентської адміністрації свого часу та один з найвпливовіших геостратегів США сьогодні. У своїй головній книзі «Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи» [1], що вийшла 1997 року, автор постулює статус США як «єдиної та дійсно першої глобальної держави», що має «глобальні інтереси» і прагне до того, щоб «здійснювати своє світове панування». Це панування, за його словами, спрямоване до шляхетної мети: «створити дійсно готове до співробітництва світове співтовариство відповідно до довгострокових тенденцій і фундаментальних інтересів людства». У своїй книзі він показує величезну економічну, політичну, військову, ідеологічну силу США, з чим важко не погодитися. Однак важко погодитися з його

твердженням, що американське панування є абсолютним благом і полягає воно насамперед в американізації усього та всіх.

Завдяки зусиллям З.Бжезінського, маневруванню, дипломатії, створенню коаліцій та виваженому застосуванню цінних політичних козирів у поєднанні з жорсткою ідеологічною пропагандою та економічними санкціями, Америка доволі успішно просуvalа свої першочергові стратегічні інтереси. Одним з таких інтересів для нього була й Західна Європа, яку він називав «природним союзником Америки» [1, с. 74].

У «Великій шахівниці» З.Бжезінський пише, що «Сполучені Штати завжди проповідували свою вірність справі об'єднання Європи. Ще від часів адміністрації Дж.Кеннеді стандартною концепцією була ідея «рівноправного партнерства». Офіційний Вашингтон постійно проголошував своє бажання бачити Європу як єдине ціле, яке буде досить потужним, щоб поділяти з Америкою як відповідальність, так і тягар світового лідерства» [1, с. 76].

Але під цими гуманістичними ідеями насправді приховувалися справжні інтереси американського істеблішменту. Європа мала стати трампліном для подальшого просунення демократії всередину Євразійського континенту (що було справжньою геополітичною метою Сполучених Штатів).

Найкраще доцільність американської стратегії відносно Європи періоду «холодної війни», чітко прописана в тій таки «Великій шахівниці» З.Бжезінського. «Центральне для Америки питання – як збудувати Європу, яка б ґрунтувалася на франко-німецькому об'єднанні, Європу життестійку, як і раніше пов'язану зі Сполученими Штатами, яка розширить кордони міжнародної демократичної системи співробітництва, від чого в настільки більшій мірі залежить здійснення американської глобальної першості» [1, с. 91].

Зростання масштабів й економічних позицій ЄЕС турбувало США, які після президентства Джона Кеннеді ставилися до європейської інтеграції набагато стриманіше та розглядали Співтовариство як економічного конкурента.

У виступі від 23 квітня 1973 р. Генрі Кіссінджер, радник президента США Річарда Ніксона з питань національної безпеки, запропонував розпочати переговори за участю Японії з метою всеохоплюючого врегулювання відносин між США та Західною Європою. Г.Кіссінджер наголошував на необхідності прийняття нової Атлантичної хартії, яка б дала можливість удихнути нове життя в атлантичне партнерство та розв'язати сукупність проблем, які накопичилися у відносинах між союзниками, зокрема у сфері оборони, безпеки, торгівлі та фінансів. Водночас Г.Кіссінджер наголошував на необхідності враховувати інтереси США, які, на його думку, залишались лідером в західному світі та мали, на відміну від європейців, світові інтереси й відповідальність. Заклик Г.Кіссінджера в Європі зустріли досить стримано. Західноєвропейські держави об'єднувало намагання протистояти спробам Вашингтона втручатись у вирішення проблем європейської інтеграції [10, с. 277].

У відповідь на американські ініціативи держави – члени ЄЕС розпочали роботу над Декларацією про європейську ідентичність. Одним із проміжних етапів цієї роботи було підписання 11 вересня 1973 р. міністрами закордонних справ ЄЕС документа, в якому проголошувались базові принципи відносин членів Співтовариства зі США. У документі йшлося про надзвичайну роль північноамериканських збройних сил для забезпечення європейської безпеки. Водночас наголошувалося на необхідності розвивати рівноправні відносини між західноєвропейськими державами і США.

Декларація про європейську ідентичність була прийнята під час Копенгагенського саміту в грудні 1973 р. У декларації визначалися кардинальні принципи європейської ідентичності: представницька демократія, панування закону, соціальна справедливість, повага до прав людини. У ній підкреслювалося, що міжнародний авторитет європейських держав підвищиться лише у результаті проведення спільної зовнішньої політики держав – членів ЄЕС. Водночас у Декларації наголошувалося на

безальтернативності безпеки, яку забезпечували ядерні сили США та присутність північноамериканських сил в Європі [17].

У Декларації про атлантичні відносини, підписаній 26 червня 1974 р. у Брюсселі США та західноєвропейськими державами, союзники підтвердили вірність Північноатлантичному договору, дали високу оцінку військовому значенню США для НАТО і вирішили здійснювати постійне широке взаємне інформування та розширювати можливості для проведення незалежних і своєчасних консультацій усіма доступними засобами з проблем, які торкалися їхніх взаємних інтересів як членів союзу. Ця Декларація була лише проголошенням намірів без конкретних зобов'язань, і держави – члени ЄЕС залишалися вільними у визначенні спільних позицій.

Отже, протягом багатьох років після Другої світової війни просування європейської інтеграції було одним із важливих напрямків американської зовнішньої політики. Спочатку відродження всіх європейських структур за допомогою США мало б поставити країни регіону в незаперечну залежність. А потім вже економічно сильна й інтегрована Західна Європа мала виконувати роль партнера для глобального політичного лідера – США, при цьому не претендуючи на рівноправне партнерство, розвиваючись у дозволені Америкою межах.

Саме тому країни Західної Європи в цей період опинилися перед важким вибором доцільності інтеграції. Усі подальші дії європейських лідерів були спрямовані на можливість самостійного планування та подальшого ведення своєї внутрішньої політики.

Список використаних джерел та літератури

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. / Перевод О.Ю. Уральской. / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 1998. – 122 с.
2. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. / Ю.А. Борко. – М.: Международные отношения, 2004. – 463 с.

3. Вакулич В.М. Відносини США – ЄС і перспективи поширення інтеграційного процесу в Європі. / В.М. Вакулич. – Кіровоград, 2000. – 52 с.
4. Вахудова, Анна Мілада. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Пер. з англ. Т. Цимбала./ А.Вахудова. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 379 с.
5. Великобританія та ЄС: «за» чи «проти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/velikobritaniia-ta-es-za-cha-proti> (дата звернення: 4 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
6. Гончар Ю.Б. Маастрихт, США та європейська безпека / Ю.Б.Гончар // Питання нової та новітньої історії. – 1995. – № 41. – С. 15–24.
7. Иванян Э.А. Белый дом: Президенты и политика / Э.А. Иванян. – М. : Политиздат, 1979. – 383 с.
8. История европейской интеграции (1945 – 1994) / Под ред. А.С.Намазовой. – М.: Наука, 1995. – 475 с.
9. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. / В. Копійка, Т. Шинкаренко. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
10. Копійка В.В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. / В.В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 751 с.
11. Корреспондент: Шах і мат. Ідеї з книги Збігнева Бжезинського Велика шахівниця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1375376-korrespondent-shah-i-mat-ideyi-z-knigi-zbigneva-bzhezinskogo-velika-shahivnitsya> (дата звернення: 4 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
12. Панченко Г.Ю. Євроінтеграція періоду «холодної війни» та позиція США / Г.Ю.Панченко // «Холодна війна» 1946 – 1991 рр.: причини, перебіг, наслідки: статті та матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 лютого 2011 р.) / Під ред. М.С. Бурьяна. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – С. 99–106.

13. План Маршалла 1947 р. та роль США у процесі економічного та політичного зближення європейських держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// plan-marshalla-1947-r-ta-rol-ssha-u-proces-ekonomchnogo-ta-poltichnogo-zblizhennya-yevropeyskih-derzhav.html](http://plan-marshalla-1947-r-ta-rol-ssha-u-proces-ekonomchnogo-ta-poltichnogo-zblizhennya-yevropeyskih-derzhav.html) (дата звернення: 4 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.
14. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції. / В. Посельський. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.
15. Ченчик Д. В. Ідея об'єднаної Європи та пошук шляхів її реалізації у 1945 – 1952 рр. : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Д.В. Ченчик ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2007. – 19 с.
16. Чубарьян А.О. Европейская идея в истории: проблемы войны и мира / А.О. Чубарьян. – М.: Международные отношения, 2001. – 239 с.
17. Document on The European Identity published by the Nine Foreign Ministers on 14 December 1973, in Copenhagen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvce.eu/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html (дата звернення: 4 жовтня 2016 р.) – Назва з екрану.

THE US AND THE IDEA OF CREATING A UNITED EUROPE

Abstract. The article analyses the US' position on the idea of creating the united Europe within the context of the events of the "cold war". For many years after the Second World War promoting the European integration was one of the important areas of the American foreign policy. An important role in this process belonged to the "Marshall Plan", which showed support for the ideas of the European unification and forced the leaders of the Western countries to consider the practical steps for their implementation, supported by Washington. Particular attention is paid to NATO, the formation of which was a joint project of the United States and Europe. This organization had globalized and deepened the economic liasions of the countries, and so they became sustainable partners in the most important areas of their cooperation. It was a pledge of stable contacts and coordination on the major

issues, which provided guarantees to the both sides. To reinsure its interests, The US started addressing to Europe, appealing to the equal partnership, knowingly claiming to gaining the unquestionable leadership. It is concluded that the renaissance of some European structures by means of the United States' aid would put the countries of the region in the distinct dependence. Later, economically strong and integrated Western Europe would act as a partner for a global political leader – the United States, without claiming to be an equal partner that develops within the limits set by the USA. That is why the Western Europe faced a difficult choice of integration during this period. All the further actions taken by the European leaders were focused on the possibility of independent planning and subsequent conduct of their internal policies.

Keywords: *European integration, "cold war", economic restoration, the Atlantic partnership, foreign policy.*

США И ИДЕЯ СОЗДАНИЯ ОБЪЕДИНЕННОЙ ЕВРОПЫ

Аннотация. *Проанализирована позиция США относительно идеи создания объединенной Европы в контексте событий «холодной войны». Обращается внимание на то, что в течение многих лет после Второй мировой войны продвижения европейской интеграции было одним из важных направлений американской внешней политики. Важная роль в этом процессе принадлежала «плану Маршалла» и деятельности НАТО. Возрождение отдельных европейских структур с помощью США должно было поставить страны региона в неоспоримую зависимость.*

Ключевые слова: *европейская интеграция, «холодная война», экономическое возрождение, атлантическое партнерство, внешнеполитический курс.*